

Игорь Павлив**ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПОЛИТИКА ПОЛЬШИ НА ЗАПАДНОУКРАИНСКИХ ЗЕМЛЯХ
1918–1939 ГГ.**

В статье исследованы и проанализированы проблемы борьбы за развитие украинских школ на территории Холмины, Лемковины, Надсяння в течение 1918–1939 гг., раскрыты этапы широкомасштабной полонизации украинского населения края, ликвидация украинских образовательных учреждений и организаций.

Ключевые слова: Польское государство, школьная политика, образование, образовательный закон, утравистычны школы.

Igor Pavliv**EDUCATION POLICY AT WESTERN POLAND 1918–1939**

The article examines and analyzes the problems of the struggle for development of Ukrainian education in Holm, Lemko, Nadsyannya during 1918–1939, uncovered a large-scale stages polonization Ukrainian territory's population, the elimination of Ukrainian educational institutions and organizations.

Key words: Polish State, school policy, education, educational law, bilingual school.

УДК 94(477)**Тарас Дідух****СТАНОВИЩЕ РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ
У 1953–1964 РР.**

У статті аналізуються зміни в конфесійному житті Римо-католицької церкви на території Тернопільської області у 1953–1964 рр., досліджуються заходи радянської влади, скеровані на обмеження її діяльності.

Ключові слова: Римо-католицька церква, Ватикан, конфесія, релігійна політика, державно-церковні відносини.

Процес відродження релігійно-церковного життя після здобуття Україною незалежності сприяв посиленню наукового інтересу до особливостей державно-церковних відносин в радянський період. Важливе місце у цих відносинах займала Римо-католицька церква (РКЦ). Її підпорядкування Святому Престолу завжди розцінювалося радянською владою як загроза комуністичній ідеології. Відтак діяльність РКЦ знаходилася під пильною увагою партійного і радянського керівництва.

Відкриття архівних документів дозволяє сучасним дослідникам, на основі нових методологічних підходів, виявити особливості та закономірності взаємовідносин між державою і РКЦ, дослідити причини протистояння між цими суб'єктами. Дослідження діяльності РКЦ в масштабах СРСР, УРСР та на регіональному рівні, заповнює ту історичну прогалину, що склалася в сучасній історичній науці в цілому і релігієзнавчій зокрема.

При написанні пропонованої статті автор використав документи Державного архіву Тернопільської області (ДАТО), що дозволило провести комплексне дослідження діяльності РКЦ на території Тернопільської області упродовж 1953–1964 рр., проаналізувати зміни, що відбувалися у римо-католицькій конфесії внаслідок тиску на неї органів радянської влади.

Об'єктом дослідження є становище РКЦ на Тернопільщині у 1953–1964 рр.

Предмет дослідження – механізми взаємодії римо-католицьких громад з радянськими органами влади та зміни у конфесійному житті римо-католиків внаслідок репресивної політики держави щодо РКЦ.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період 1953–1964 рр., час керівництва країною М. Хрущова.

Територіальні рамки дослідження визначаються межами Тернопільської області.

Метою статті є дослідження особливостей політики радянської влади щодо РКЦ на Тернопільщині у 1953–1964 рр.

Основні завдання публікації випливають з мети і полягають у комплексному дослідженні ставлення радянської влади щодо римо-католицької конфесії, з'ясуванні особливостей у

взаємовідносинах між радянськими органами влади і римо-католиками на території Тернопільської області.

В історичній науці проблема політики радянської влади щодо РКЦ у період керівництва країною М. Хрущова належить до малодосліджених. Окремі аспекти цієї проблеми у своїх працях дослідили такі науковці, як Е. Бистрицька [3], В. Войналович [4], А. Колодний [14], В. Сергійчук [18], О. Бажан, Ю. Данилюк [1], В. Байдич [2], О. Гура [5], С. Горбач [6], О. Калакура [15], А. Моренчук [16], В. Осадчий [17].

Значне місце РКЦ займає у дослідженнях Я. Стоцького, праці якого є важливим джерелом у вивченні цієї проблеми [19–21]. Проте низка аспектів у діяльності РКЦ на Тернопільщині ще потребують детальних досліджень.

В результаті особливостей історичного розвитку на території Тернопільської області до 1945 р. за кількістю віруючих та духовенства РКЦ займала друге місце, поступаючись лише Греко-католицькій церкві (ГКЦ). Причиною такої ситуації було те, що упродовж тривалого часу область була під владою Польщі, ця обставина сприяла формуванню на Тернопільщині численної групи етнічних поляків, віруючих римо-католицької конфесії. Проте загострення радянсько-ватиканських відносин на завершальному етапі Другої світової війни призвело до формування радянською владою офіційного курсу на поступове витіснення римо-католицької конфесії з СРСР. Ця політика реалізовувалася шляхом примусового переселення поляків з території УРСР в Польщу.

Згідно з останніми дослідженнями, у 1945 р. на території Тернопільської області діяли 229 костелів, які обслуговувало 111 ксьондзів, з яких упродовж року виїхало в Польщу 50 осіб. Станом на 1 грудня 1945 р. в області діючими залишився 131 костел, які обслуговували 61 священнослужитель [21, с. 93].

Потрібно також відзначити, що після депортації у 1944–1946 рр. більшості поляків з України у Польщу, римо-католицькі ієрархи під тиском радянських органів влади змушені були покинути територію України. І якщо у Віленській і Пінській дієцезіях вдалося зберегти інститут генеральних вікаріїв, в Україні це виявилось неможливим і вся відповідальність за релігійне життя римо-католиків лягла на плечі парафіяльного духовенства [2, с. 310]. Повна ліквідація ієрархічної структури РКЦ зумовлювалася особливою увагою радянської влади до громадян польської національності, що проживали в Україні. Так, коли РКЦ на території Прибалтики та Білорусі влада враховуючи значну кількість місцевого населення, яке сповідувало католицизм ще терпіла, то в Україні проходила поступова та планомірна ліквідація римо-католицької конфесії.

Внаслідок масового виїзду польських громадян у Польщу продовжувався процес скорочення кількості римо-католицьких громад, діючих костелів і каплиць. На 1 січня 1949 р. в області залишилося тільки 11 громад, з загальною кількістю віруючих 2866 осіб, яких обслуговували 6 ксьондзів [21, с. 97]. Тенденція до зменшення чисельності громад продовжувалася і в наступні роки. У 1952 р. на Тернопільщині зареєстровано лише 8 римо-католицьких громад, з приблизною кількістю віруючих – 1422 особи [21, с. 101].

Станом на 1 квітня 1953 р. римо-католицька конфесія в Тернопільській області складалася із 8 громад, розміщених у 6 районах: у Білобожницькому районі в селі Хом'яківка – настоятелем місцевої громади був ксьондз К. Фейшакер, у селі Ридодуби – ксьондз Я. Мацишин; Борщівському районі – м. Борщів – Ю. Адамчик, село Королівка – С. Вичисаний; Підволочиському районі – м. Підволочиськ – ксьондз Б. Мерецький; Скала-Подільському районі у с. Лосяч – К. Галицький. У громад села Галушинці Скалатського району та Кременці – ксьондзів не було. Тому віруючі цих громад змушені проводити відправи у костелах, без священнослужителів [7, арк. 69]. Хоча періодично у цих громадах проводили відправи вказані ксьондзи.

Аналізуючи документи уповноваженого Ради у справах релігійних культів стосовно загальної кількості віруючих, помітна певна невідповідність у статистичних даних. Так, у звіті за 1953 р., кількість віруючих у складі восьми офіційно зареєстрованих римо-католицьких громадах у порівнянні з попереднім роком не змінилася і складала 1422 особи. У тому числі молоді віком до 25 років було приблизно 230 осіб [7, арк. 59]. Проте у порівняльній характеристиці РКЦ за 1953–1957 рр., уповноваженим подаються інші дані: у 1952 р. – 2389 осіб, у 1953 р. – 2361 особа [9, арк. 63].

Така невідповідність в даних, на нашу думку, пояснюється тим, що чисельність віруючих у католицьких громадах постійно змінювалася, тому уповноваженому було доволі складно детально відслідковувати динаміку цих змін. Також не потрібно відкидати можливість технічної помилки особи, яка друкувала цей документ. Вважаємо, що достовірнішою на 1953 р. є цифра 2361, що вказує на кількість віруючих римо-католицької конфесії.

Активно допомагали ксьондзам в організації та керівництві громадами костельні ради, до обов'язків яких входили своєчасне сплачування державі податків, утримання в належному стані приміщення костелу та його облаштування для проведення великих релігійних свят. Також костельні

ради відповідали за виплату зарплати ксьондзу, який обслуговував певну громаду, а в разі його відсутності, домовлялися з уповноваженим про надання дозволу офіційно зареєстрованому священнослужителю з іншої громади періодично відправляти богослужіння [20, с. 74].

Радянські органи влади ретельно аналізували кількісний і якісний склад цих рад. В одному з документів обласного уповноваженого І. Чирви зазначалось, що у діяльності костельних рад задіяні 54 особи, серед яких – 6 жінок. Більшість членів рад була особами старшого і похилого віку: від 40 до 59 р. – 28 осіб, від 60 р. і старше – 21 особа. І лише 5 осіб мали вік до 39 р.

Початкову чотирикласну освіту отримали 37 осіб, шестикласну – 6 осіб, а 11 віруючих не закінчили жодних освітніх закладів. Зрозуміло, що члени костельних рад і ревізійних комісій не займали відповідальних посад у державних і кооперативних організаціях, зазвичай, вони були задіяні в радянських колективних господарствах та на некваліфікованих роботах (40 осіб), а 14 членів рад, як зазначалося, були непрацездатними.

Уповноважений І. Чирва у своєму звіті керівництву справедливо стверджував, що "склад церковного активу по віковому складу і освіті не являється впливовим на оточуючі маси населення". Його більше турбувала діяльність ксьондзів, особливо Б. Мерецького з Підволочиського костелу і Я. Мацішина з Ридодубівського костелу. Він звернув увагу на те, що вони активно спілкуються з віруючими поза костелом, відвідують віруючих та їх сім'ї за місцем проживання [7, арк. 59]. І. Чирва у цьому бачив підступний задум, вважаючи, що таким чином вони посилюють свій вплив серед віруючих і сприяють зміцненню громад.

На нашу думку, така оцінка уповноваженого є суб'єктивною, зумовленою антагоністичним ставленням радянської влади до РКЦ в контексті радянсько-ватиканського протистояння. Адже не усі віруючі мали можливість регулярно відвідувати костели і задовольняти свої духовні потреби, багато із них проживали на значній відстані від найближчого костелу, часто в сусідній області. Передусім, відвідуючи віруючих за місцем проживання, ксьондзи піклувалися про їх духовний стан. Підтвердженням цьому є те, що ксьондзи проводили релігійні обряди вінчання, хрещення і поховання безкоштовно, враховуючи незначні статки своїх парафіян. Запровадження такої практики сприяло зростанню авторитету ксьондзів серед місцевого населення. Частина українців, особливо переселенці з Польщі, почали відвідувати костели і запрошували ксьондзів для відправлення релігійних обрядів. Показовою у цій ситуації є скарга православного священика м. Скалата Гриця на ксьондза Б. Мерецького, про те, що останній обслуговує віруючих його православної парафії [7, арк. 60].

Необхідно відзначити, що значний вплив на релігійне життя римо-католиків, мав польсько-український збройний конфлікт, що набув найбільшої гостроти на території Західної України на завершальному етапі Другої світової війни. Польсько-українське протистояння було одним із мотивів етнічного обміну населенням між УРСР та Польщею в середині і другій половині 40-х років ХХ ст. [15, с. 306–307].

Внаслідок національної ворожнечі між українцями і поляками при наявності сильного українського націоналістичного підпілля, польські родини, що залишилися, старалися приховати свою національну та конфесійну приналежність. У 1953 р. майже повністю припинилася підпільна діяльність військових підрозділів УПА внаслідок активних дій радянських каральних органів. Поляки, що залишилися в Україні, почали відкрито заявляти про свою національну і конфесійну приналежність і звертатися з вимогами до влади щодо задоволення своїх релігійних потреб [7, арк. 74].

У вересні 1953 р. до уповноваженого Ради у справах релігійних культів при Тернопільському облвиконкомі І. Чирви звернулася делегація громадян польської національності сіл Старого Скалату, Скала-Подільської і Полупанівки Скалатського району з проханням дозволити їм релігійні відправи. Перевірка, проведена уповноваженим, виявила, що звернення були ініційовані за рекомендаціями ксьондзів Б. Мерецького і К. Галицького. Звичайно, уповноважений відмовив віруючим, мотивуючи це тим, що їх релігійна громада не зареєстрована, у них немає діючих костелів та ксьондза [7, арк. 75]. Відмова демонструє реальне ставлення радянської влади щодо РКЦ, яке полягало у прагненні максимально обмежити релігійну діяльність римо-католиків шляхом відмови під різними приводами в офіційній реєстрації їх громад, а в довготривалій перспективі взагалі витіснити їх з території СРСР.

У цілому можна констатувати, що в 1953 р. спостерігається зростання активності римо-католицьких громад на відміну від попередніх років, чому значною мірою, окрім переліченого, сприяла політика лібералізації, яку проводило після смерті Й. Сталіна радянське керівництво. Проте усі спроби віруючих римо-католиків добитися від держави дозволу на реєстрацію своїх громад та вільне відправлення релігійних обрядів і надалі закінчувалися невдачею.

Наприкінці 1954 р. у Тернопільській області діяло 8 зареєстрованих релігійних громад РКЦ, загальна кількість віруючих у яких склала 2340 осіб. Духовну опіку даних громад здійснювали ксьондзи Ю. Адамчик, С. Вичисаний, Б. Мерецький, Я. Мацишин, К. Фейшакер. Загальна кількість віруючих у них була такою: Борщів – 263 осіб, Кременець – 275, Підволочиськ – 310, Галушчинці – 609, Королівка – 122, Лосяч – 150, Ридодуби – 351, Хом'яківка – 260 [21, с. 194].

У 1955 р. на Тернопільщині було офіційно зареєстровано 8 релігійних громад римо-католиків, із загальною кількістю віруючих 2427 осіб, у тому числі молоді до 25 років – 387 осіб. Причому за звітний рік кількість громад не змінилася, проте кількість віруючих зросла на 87 осіб [8, арк. 39].

Зафіксовано у документах зростання активності Підволочиської, Борщівської і Ридодубівської громад, чому сприяла діяльність їх ксьондзів – Б. Мерецького, Ю. Адамчика, Я. Мацишина, які приділяли значну увагу спілкуванню з віруючими, підбирали і зміцнювали актив, через який вони підсилювали релігійну діяльність римо-католиків [8, арк. 16].

Причому ксьондзи Б. Мерецький і Ю. Адамчик обслуговували віруючих за місцем їх проживання на території Хмельницької області, тому римо-католики Хмельниччини активно відвідували їх костели: Підволочиський – до 400 осіб, та Борщівський – до 500 осіб [8, арк. 46]. Загалом діючі костели у Тернопільській області відвідувало до 2000 віруючих з Хмельницької області [8, арк. 11]. Наведені дані демонструють поступове підвищення релігійної активності римо-католиків під впливом духовенства.

Хоча громади сіл Хом'яківки Білобожницького району і Королівки Борщівського району також мали постійних ксьондзів, але оскільки настоятелі Хом'яківського костелу К. Фейшакер і Королівського костелу С. Вичисаний через поганий стан здоров'я не могли регулярно спілкуватися з віруючими, релігійна діяльність у цих громадах не носила такого активного характеру [8, арк. 16].

За порадою духовенства, у березні 1955 р. група віруючих римо-католиків м. Скалата звернулася із заявою до уповноваженого Ради в справах релігійних культів з проханням зареєструвати їх громаду і передати їм у використання міський костел. У проханні віруючим відмовлено на основі того, що костел є аварійною спорудою [8, арк. 20]. Подібними відмовами у реєстрації громад та костелів влада продовжувала обмежувати можливості для задоволення релігійних потреб римо-католиків.

У 1956–1957 рр. кількість римо-католицьких громад залишалася незмінною – 8. Проте значно знизилася кількість віруючих. У 1956 р. їх було 2127 осіб, а на 1 липня 1957 р. документами зафіксовано лише 1758 осіб [8, арк. 55; 9, арк. 63]. Очевидно, що крім перешкод у діяльності католицьких громад з боку влади, зменшенню чисельності віруючих сприяв виїзд етнічних поляків з Тернопільської області в Польщу. Адже тільки за перше півріччя 1957 р. у Польщу виїхало 410 осіб.

Характерно, що жоден із ксьондзів в області не мав наміру виїжджати у Польщу. У розмові з уповноваженим Ради в справах релігійних культів на цю тему ксьондз Хом'яківського костелу К. Фейшакер відповідав так: "Я служу настоятелем костелу на протязі 34 років і привик до Хом'яківської парафії. А якщо би я виїхав в Польщу, то хто мені там уступить свою парафію і костел? Ну а мені уже 60 років! Не міняти ж мені професію на старості років?" [9, арк. 63].

Потрібно відзначити, що крім релігійної та громадської діяльності у середовищі римо-католиків, ксьондзи намагалися поширювати католицизм і серед українців. Так, о. Ю. Адамчик у своїх проповідях перед віруючими говорив, що Російська православна церква – "неправдива більшовицька церква" [13, арк. 19]. Отець Я. Мацишин у своїх проповідях перед греко-католицьких священиків, які перейшли у православ'я, називав "відступниками від віри, зрадниками Ватикану" [13, арк. 16].

Обережно, але водночас активну, діяльність проводив ксьондз Підволочиська і Галушчинців о. Б. Мерецький – найавторитетніший із римо-католицького духовенства області. Він активно контактував із підпіллям ГКЦ, допомагав його духовенству інтенціями, закликав віруючих греко-католиків відвідувати костели, а не православні церкви [21, с. 198].

Така активна діяльність о. Б. Мерецького дратувала владу. Тому новий уповноважений Ради у справах релігійних культів при Тернопільському облвиконкомі П. Чазов, який у 1957 р. замінив на цій посаді І. Чирву, розпочав ретельно вивчати діяльність Б. Мерецького і виявив, що той проводить нелегальні відправи у костелі села Полупанівка та у каплицях сіл Старий Скалат Скалатського району і Дорофіївка Підволочиського району [9, арк. 113].

П. Чазов викликав для пояснення о. Б. Мерецького. У відповідь на звинувачення від уповноваженого про порушення радянського законодавства про релігійні культи, о. Мерецький визнав, що проводив богослужіння, але стверджував, що попередній уповноважений Ради І. Чирва знав про відправи у вказаних костелі і каплицях й не забороняв їх, а при Другій Речі Посполитій існував Скалатський католицький деканат, що об'єднував усі костели та каплиці Гримайлівського, Скалатського, Підволочиського і Новосільського районів, тому він має право проводити відправи у

вказаних костелі та каплицях. Крім цього Б. Мерецький заявив, що "по праву канонічному" в кожному костелі і каплиці в день "патрона" можна проводити богослужіння". Проте на аргументи Б. Мерецького уповноважений відповів, "що Рада в справах релігійних культів в своїй роботі керується не "правом канонічним", а радянськими законами про релігійні культи". І заборонив о. Б. Мерецькому відправляти служби в селах Полупанівка, Старому Скалаті, Дорофіївці [9, арк. 116–117]. Для П. Чазова цей випадок став приводом зняття Б. Мерецького з реєстрації.

У результаті проведеної уповноваженим П. Чазовим перевірки виявилось, що на 1958 р., крім 8 зареєстрованих громад римо-католиків, існувало ще 8 незареєстрованих громад, до складу яких входила 431 особа. Місцезнаходження та кількісний склад незареєстрованих римо-католицьких громад були такими: 1) с. Семаківці Білобожницького району, у громаді якої було 53 особи, головою громади був Домінік Томаш; 2) м. Збараж, у громаді якої було 62 особи, головою громади був Юзеф Шафранський; 3) с. Дорофіївка Підволочиського району, у громаді якої було 69 осіб, головою громади був Філіп Франко; 4) с. Полупанівка Скалатського району, у громаді якої було 52 особи, головою громади був Петро Попіляр; 5) м. Скалат, у громаді якої було 23 особи, головою громади була Антоніна Дацюк; 6) с. Старий Скалат Скалатського району, у громаді якої було 98 осіб, головою громади був Ян Маршалок; 7) м. Тернопіль, у громаді якої було 63 особи, головою громади була Надія Королівська; 8) смт. Шумськ, у громаді якої було 11 осіб, головою громади була Марія Домбровська [9, арк. 177–178].

Виявлення нелегальних римо-католицьких громад на Тернопільщині поставило уповноваженого перед проблемою їх контролю. І розуміючи, що відмова у реєстрації не означає припинення діяльності цих громад, П. Чазов пропонував обласному керівництву дозволити їх реєстрацію, адже це допомогло б краще контролювати їх діяльність. Проте обласне керівництво цю пропозицію не підтримало.

На рішення про відмову в реєстрації католицьких громад вплинула зміна офіційного курсу радянської влади щодо релігії і церкви в СРСР після пленуму ЦК КПРС у червні 1957 р. Підтвердженням цьому є доповідна записка П. Вільхового від 29 серпня 1957 р., "Про активізацію римо-католицької церкви в Українській РСР", у якій оцінка діяльності РКЦ на території республіки була піддана жорсткій критиці. Так, на думку уповноваженого, дозвіл ксьондзам відвідувати громади, у яких не було священнослужителя у межах області призвів до небажаних для влади наслідків: "...ці заходи ми змушені були проводити як виключення, але практика показала, що якщо не обмежити ці роз'їзди ксьондзів по іншим громадам, то ми матимемо наростання активності католиків ... Таке становище, безперечно, оживило діяльність колишніх гуртків "ружанців" і активу церковників, які почали порушувати питання про постійне обслуговування їхніх костелів, про повернення віруючим недіючих костельних будівель, про відновлення реєстрації знятим з реєстрації католицьких громад, відроджуються старі форми і методи релігійної пропаганди серед населення" [18, с. 133–135].

Різка негативна оцінка ситуації уповноваженим стосовно становища РКЦ на території країни, була сигналом для місцевих органів влади і обласних уповноважених про зміну офіційного курсу держави щодо римо-католиків. Початок нового наступу влади на РКЦ позбавляв її громади можливості офіційної реєстрації та змушував їх перебувати у підпіллі.

На 1 січня 1959 р. у Тернопільській області проживало 1555 римо-католиків, із яких: чоловіків було – 513 осіб або 33 % і жінок – 1042 особи або 67 %. Молоді до 25 років – 196 осіб або 12,6 % від загальної кількості. Ці дані свідчать про різке скорочення чисельності католиків на території області.

За 1958 р. із Тернопільської області вибула 171 особа, з яких: переїхало до Польщі – 122 особи, померло – 32, виїхали на роботу – 10, служба в армії – 6 осіб і виїхала на навчання – 1 особа. Загалом за 4 роки (1955–1958 рр.) вибуло з області 825 римо-католиків [10, арк. 123–124].

В області продовжували діяти вісім офіційно зареєстрованих римо-католицьких костелів, які обслуговували чотири ксьондзи: Я. В. Мацишин – проживав в м. Кременець, обслуговував три костели: Кременецький, Підволочиський і Галушинецький; Й. Я. Адамчик – проживав в м. Борщів, обслуговував два костели: у Борщові і Лосячі; К. Ю. Фейшакер – проживав у с. Хом'яківка, обслуговував два костели: Хом'яківський і Ридодубівський; С. Я. Вичисаний – проживав в селі Королівка, обслуговував Королівський костел.

Знятий 11 лютого 1958 р. уповноваженим з реєстрації Підволочиський і Галушинецький ксьондз Б. Д. Мерецький і надалі проживав у Підволочиську, проте даних про його діяльність уповноважений не мав [10, арк. 122].

На початку 1960 р. в області і надалі діяло вісім зареєстрованих римо-католицьких громад, проте внаслідок адміністративно-територіальної реформи відбулися деякі зміни у їх назвах та місцезнаходженні. У цілому, їх розташування та чисельність віруючих була такою: м. Борщів – 137 осіб; с. Королівка Борщівського району – 98 осіб; с. Лосяч Борщівського району – 117 осіб;

м. Кременець – 206 осіб; м. Підволочиськ – 210 осіб; с. Галушинці Скалатського району – 256 осіб; с. Косів (село Хом'яківка внаслідок адміністративно-територіальної реформи увійшло до складу Косівської сільської ради як хутір – Т. Д.) Чортківського району – 197 осіб; 8) с. Ридодуби Чортківського району – 332 особи. Загальна кількість усіх віруючих – 1553 особи [21, с. 201].

Однак упродовж року, значні зміни відбулися серед римо-католицьких громад та духовенства. Оскільки померли настоятель костелу в с. Королівка Борщівського району ксьондз С. Я. Вичисаний (28 грудня 1959 р.), а (12 квітня 1960 р.) – К. Ю. Фейшакер, який обслуговував Хом'яківський і Ридодубівський костели, цю ситуацію використав уповноважений Ради у справах релігійних культів при Тернопільському облвиконкомі П. Чазов для того, щоб закрити ці костели.

Так, у таємній письмовій доповіді "Про стан і діяльність римо-католицьких костелів у Тернопільській області" від 15 листопада 1960 р. на ім'я уповноваженого Ради у справах релігійних культів при Ради міністрів УРСР, обласний уповноважений доповів, що: "28 червня 1960 р. був знятий з реєстрації римо-католицький костел в с. Королівка Борщівського району через незначну чисельність в Королівці поляків і відсутність ксьондза, а будинок костелу передано під кінотеатр; 13 серпня 1960 р. згідно рішення облвиконкому було знято з реєстрації костел в с. Косів Чортківського району, через саморозпад релігійної громади і "відмови двадцятки" сплачувати в майбутньому податки за костел [11, арк. 87–88]. Насправді, основною причиною зняття цих костелів з реєстрації, було негативне ставлення радянської влади до РКЦ. А оскільки римо-католицька конфесія легально діяла на території СРСР, її віруючі та духовенство дотримувалося радянського законодавства про культу, засоби тиску на римо-католиків були обмежені. Проте влада використовувала прийом, коли після смерті ксьондза іншого священнослужителя на цю парафію не допускали, а костел і громаду під різними приводами знімали з реєстрації.

На кінець 1960 р. в Тернопільській області залишилося тільки шість діючих римо-католицьких костелів, які обслуговували лише два ксьондзи: о. Ю. Адамчик (Борщівський, Лосячський і Ридодубівський костели) й о. Я. Мацишин (Кременецький, Підволочиський і Галушинецький костели) [11, арк. 88].

Крім шести офіційно зареєстрованих громад, в області було ще дев'ять незареєстрованих римо-католицьких громад із загальною кількістю віруючих 722 особи, розташування та кількість членів у цих громадах було таким: Скалаті – 300; Полупанівці та Старому Скалаті Скалатського району – 100; Косові Чортківського району – 69; Тернополі – 63; Дорофіївці Підволочиського району – 60; Семаківцях Чортківського району – 55; Королівці Борщівського району – 44; Збаражі – 20; Шумську – 11 віруючих римо-католиків [11, арк. 88–89].

Зростання кількості незареєстрованих громад пояснюється тим, що костели були зняті з реєстрації разом із релігійною громадою. Тому, коли уповноважений зменшував кількість офіційно зареєстрованих римо-католицьких громад, одночасно зростала кількість незареєстрованих.

На 15 вересня 1961 р. в шести зареєстрованих римо-католицьких громадах області налічувалося – 1257 осіб, із яких: чоловіків – 441 особа або 35 % і жінок – 816 осіб або 65 %. Молоді до 25 років було 112 осіб або 8 %.

Через те, що на значну кількість громад було лише 2 ксьондзи, які фізично не могли регулярно обслуговувати усіх віруючих, зменшилася кількість богослужінь. Так, служби в костелах, де проживали ксьондзи (Кременець, Борщів) проводилися, зазвичай, не менше двох разів у тиждень, а у таких костелах, як с. Ридодуби, Лосяч, Галушинці і в м. Підволочиську, по одному разу в місяць, причому в ці дні присутніми були лише половина від загальної кількості віруючих [12, арк. 5]. У святкові дні в костелах збиралася переважна більшість членів громад, крім того на відправи приїжджало багато римо-католиків з Хмельницької області.

Упродовж 1962–1964 років продовжувалося скорочення загальної кількості віруючих римо-католицької конфесії. І станом на 1 січня 1965 р. в Тернопільській області діяло шість зареєстрованих громад римо-католиків, з кількістю віруючих близько 1000 осіб, які проживали в таких населених пунктах: м. Борщів, Кременець, смт. Підволочиську, селах: Галушинці Підволочиського району, Лосяч Борщівського району і Ридодуби Чортківського району.

Ці громади до 1964 року обслуговували два священнослужителі: отці Я. Мацишин і Ю. Адамчик. Після смерті о. Ю. Адамчика на 6 релігійних громад залишився один ксьондз – о. Я. Мацишин. Тому служби проводилися регулярно тільки в костелі м. Кременець, де і проживав ксьондз, а у костелах Борщова та Галушинцях служби проводилися ним раз в один або два рази у місяць.

Уповноважений вирішив використати відсутність ксьондза у громадах смт. Підволочиська, сіл Ридодуби та Лосяча як привід для того щоб закрити їх костели, а самі громади зняти з реєстрації.

Так, у Підволочиському костелі відправи уже в 1964 р. не проводилися, оскільки костел був вилучений місцевими органами влади у громади як аварійний, а також на підставі того, що громада довгий час не мала ксьондза.

Через відсутність священнослужителя також не проводилися літургії у зареєстрованих костелах сіл Ридодуби та Лосяч [13, арк. 21]. Фактичні, ці громади опинилися перед загрозою зняття з реєстрації та закриття їх костелів через тривалу відсутність ксьондза.

Отже, упродовж 1953–1964 рр. на тлі радянсько-ватиканського протистояння продовжувався сформований ще у роки Другої світової війни курс на поступове скорочення, а в довготривалій перспективі повну ліквідацію римо-католицьких громад та костелів на території всієї України в цілому та Тернопільщині зокрема. Цьому скороченню, крім діяльності органів радянської влади, скерованих проти РКЦ сприяло також зменшення чисельності віруючих в результаті їх переселення у Польщу. Наслідком усіх цих чинників стало суттєве скорочення мережі офіційно зареєстрованих громад та костелів РКЦ на території Тернопільської області у досліджуваний період.

Список використаних джерел

1. Бажан О. Г. Випробування вірою. Боротьба за реалізацію прав і свобод віруючих в Україні в другій половині 1950-х–1980-ті рр. / Бажан О. Г., Данилюк Ю. З. – К.: Інститут історії України НАН України, 2000. – 332 с.
2. Байдиш В. Римокатолицизм у контексті розвитку державно-церковних стосунків в СРСР (1920–1960-ті рр.) / В. Байдиш // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2008. – Випуск 36. – С. 294–315.
3. Бистрицька Е. В. Східна політика Ватикану в контексті відносин Святого Престолу з Росією та СРСР (1878–1964 рр.): Монографія / Е. В. Бистрицька. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. – 416 с.
4. Войналович В. А. Партійно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940–1960-х років: політологічний дискурс / В. А. Войналович. – К.: "Світогляд", 2005. – 741 с.
5. Гура О. А. Політика радянської влади щодо Римо-католицької церкви в другій половині 40-их – першій половині 50-х років ХХ століття / О. А. Гура // Історична пам'ять, 2009. – № 1. – С. 60–68.
6. Горбач С. І. Східноєвропейська політика Ватикану та Радянський Союз (1954–1958 рр.) / С. І. Горбач // Український історичний журнал. – 1999. – № 5. – С. 57–71.
7. Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО), ф. П. 1, оп. 1, спр. 2521, арк. 59–60, 69, 74–75.
8. ДАТО, ф. П. 1, Оп. 1, спр. 2802, арк. 11, 16, 20, 39, 46, 55.
9. ДАТО, ф. П. 1, оп. 1, спр. 3022, арк. 63, 113, 116–117, 177–178.
10. ДАТО, ф. П. 1, оп. 1, спр. 3125.
11. ДАТО, ф. П. 1, оп. 1, спр. 3325, арк. 87–89.
12. ДАТО, ф. Р. 3239, оп. 1, спр. 30, арк. 5.
13. ДАТО, ф. Р. 3239, оп. 2, спр. 72, арк. 16, 19, 21.
14. Історія релігії в Україні: У 10-ти т. / Редкол. А. Колодний (голова) та інші. – Т. 4: Католицизм // За ред. П. Яроцького. – К.: Український центр духовної культури, 2001. – 598 с.
15. Калакура О. Я. Поляки в етнополітичних процесах на землях України у ХХ столітті / Калакура О. Я. – К.: Знання України, 2007. – 508 с.
16. Моренчук А. А. Церковно-релігійне життя в Україні в 1953–1964 роках (на матеріалах західних областей): монографія / А. А. Моренчук. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. – 196 с.
17. Осадчий В. Католицька церква в Україні: історичний нарис / Осадчий В. – Луцьк: "Luceorgia Books", 2001. – 112 с.
18. Сергійчук В. І. У боротьбі за рідну віру римо-католики України завжди були несхитні / В. І. Сергійчук. – К.: Дніпро, 2001. – 228 с.
19. Стоцький Я. В. Держава і релігії в західних областях України: конфесійні трансформації в контексті державної політики 1944–1964 років: [Монографія] / Я. В. Стоцький. – К.: ФАДА, ЛТД, 2008. – 510 с.
20. Стоцький Я. В. Римо-Католицька церква в західних областях України під тиском влади у хрущовський період / Я. Стоцький // Схід. – 2008. – № 5 (89). – С. 73–78.
21. Стоцький Я. В. Українська Греко-Католицька Церква і релігійне становище Тернопільщини (1946–1989) / Я. В. Стоцький. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. – 432 с.

Тарас Дидух

ПОЛОЖЕНИЕ РИМО-КАТОЛИЧЕСКОЙ ЦЕРКВИ НА ТЕРНОПОЛЬЩИНЕ У 1953–1964 ГГ.

В статье анализируются изменения в конфессиональной жизни Римо-католической церкви на территории Тернопольской области у 1953–1964 гг., исследуются мероприятия советской власти, направленные на ограничение ее деятельности.

Ключевые слова: Римо-католическая церковь, Ватикан, конфессия, религиозная политика, государственно-церковные отношения.

Taras Didukh

THE SITUATION OF THE ROMAN CATHOLIC CHURCH IN TERNOPIL REGION IN 1953–1964

The changes in religion life of the Roman Catholic Church in Ternopil region are analyzed in the article, soviet power measures referred to the restriction of its activity are investigated.

Key words: Roman Catholic Church, Vatican, denomination, religious policy, state-church relations.